
УДК 340.0

А. М. ШУЛЬГА,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри фундаментальних юридичних дисциплін
навчально-наукового інституту права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПРАВОВИЙ СТАТУС ОСОБИСТОСТІ, ЙОГО ВИДИ

Висвітлено низку традиційних видів правового статусу особистості (загальний, спеціальний, індивідуальний тощо), звернуто увагу на можливість виокремлення і таких статусів, як усічений статус, пільговий статус.

Глобальним юридичним вираженням, відображенням, закріпленням міри свободи особистості в тій чи іншій країні є правовий статус особистості. «Правовий статус особистості відображає юридичне закріплення досягнутого суспільством обсягу свободи особистості», – указує О. Ф. Скакун [1, с. 410]. Правовий статус особистості – це насамперед система її прав і обов'язків, закріплених у Конституції та інших правових актах – документах, що мають нормативний зміст. Пояснюється це тим, що «права та обов'язки – основний вихідний елемент права», відповідно «правовий статус людини і громадянина може бути охарактеризований як система

прав та обов'язків, законодавчо закріплювана державою в конституціях та інших нормативно-юридичних актах» [2, с. 91].

Права та обов'язки – основа правового статусу особистості, але з огляду на положення сучасної наукової літератури до центральної частини його структури також належать і свободи, законні інтереси, права людини [3, с. 88; 4, с. 400]. Окрім того, з огляду на традиції і новації у питанні висвітлення видів правового статусу особистості також можна певною мірою розширити коло існуючих уявлень і стосовно даного питання. Відповідно **метою** даної статті є уточнення, конкретизація низки видів правового

статусу особистості залежно від наявності (відсутності) певних, характерних для такого статусу його структурних елементів.

Як відомо, не кожна людина є громадянином тієї чи іншої держави, тому правовий статус громадянина і правовий статус особистості – не одне й те ж саме. Інакше кажучи, за наявності чи відсутності в особистості (людини) такої властивості, як громадянство, можна визначити класичні *види* її правового статусу: правовий статус громадянина; правовий статус іноземця (громадянина іншої держави); правовий статус особи без громадянства.

Правовий статус громадянина характеризується наявністю в людини громадянства (правового зв'язку людини і держави, вираженого в їх взаємних правах і обов'язках), тому правовий статус громадянина – це правове становище в суспільстві людини (особистості), яка має громадянство даної держави. Обсяг прав, свобод, обов'язків відрізняє правовий статус громадянина від *правового статусу іноземця (громадянина іншої держави)* або *особи без громадянства*. Останні, наприклад, в Україні не беруть участі в референдумах, не обираються в органи державної влади тощо.

З огляду на філософські категорії «загальне», «особливе», «одиничне», з урахуванням їх співвідношення, а також обсягу прав, свобод, обов'язків, носієм яких може бути особистість як суб'єкт права даної країни, в юридичній науці традиційно розрізняють такі основні види правового статусу особистості як: а) загальний статус; б) спеціальний статус; в) індивідуальний статус.

Загальний правовий статус припускає, що обсяг прав, свобод і обов'язків однієї особистості дорівнює обсягу прав, свобод і обов'язків будь-якої іншої особистості, незалежно від різниці в їх соціальному, службовому, майновому, сімейному й будь-якому іншому становищі. Загальний статус – це статус особистості як громадянина даної держави, він закріплюється Конституцією, «є однаковим для усіх громадян» [3, с. 88].

Спеціальний правовий статус припускає, що обсяг прав, свобод та обов'язків однієї особистості відрізняється від обсягу прав, свобод та обов'язків іншої особистості внаслідок її особливого соціального, службового, майнового, сімейного й будь-якого іншого становища. Наприклад, спеціальним є правовий статус юриста, фермера, дипломата, депутата тощо. Спеціальний правовий статус «фіксує особливості становища певних категорій громадян»,

пов'язаний із виконанням ними певних спеціальних функцій [3, с. 88].

Індивідуальний правовий статус – це статус конкретної особистості, пов'язаний із її індивідуальними якостями (стать, вік, сімейний стан, страховий стаж, посада тощо). Індивідуальних правових статусів стільки ж, скільки людей. Індивідуальні статуси різні й неповторні, як і їх носії. Індивідуальний статус являє собою «сукупність персоніфікованих прав і обов'язків особистості» [3, с. 88].

Правовий статус особистості може бути *реальним* і *фіктивним* (певною мірою). Реальність і фіктивність правового статусу визначається насамперед реальністю й фіктивністю прав і свобод, закріплених за особистістю. Реальність прав і свобод пов'язана з дієвістю їх гарантій. Наприклад, так звана «сталінська конституція» (Конституція СРСР 1936 р.) за своїм змістом була однією із найбільш демократичних у світі, вона надавала громадянам широкі права й свободи, які насправді були порожньою декларацією, фікцією, не відповідали реальному стану речей в економіці, політиці, діяльності правоохоронних органів.

Правовий статус особистості є динамічним, рухливим. Обсяг прав, свобод і обов'язків особистості змінюється залежно від рівня розвитку (наприклад, економічного) суспільства. Крім того, він може змінюватись залежно від змін у життєдіяльності людей. Приміром, змінюється діапазон можливої поведінки особистості.

З огляду на діапазон можливої поведінки особистості в системі координат «мінімум – максимум», інакше кажучи, з огляду на обсяг «прав», притаманних такій складовій індивідуального правового статусу особистості, як *загальний статус*, останній може бути *усіченим*, а також *пільговим*. Усічений або пільговий характер статусу з'ясовується при аналізі співвідношення загального і спеціального статусу особистості, взаємопов'язана сукупність яких і визначає її індивідуальний статус на той чи інший конкретний момент часу.

Усіченим статус стає внаслідок правових обмежень, притаманних правовому статусу даної особистості. Усічений статус – статус, який характеризується наявністю в ньому такого елемента, як правові обмеження. Правові обмеження – це елемент спеціального статусу окремих осіб. Усічений статус нерідко виникає внаслідок здійснення людиною певної правомірної дії. Приміром, громадянин стає державним службовцем, у зв'язку із чим Закон України «Про державну службу в Україні» передбачає

обмеження, пов'язані з проходженням державної служби (ст. 16): державні службовці не можуть брати участь у страйках та вчиняти інші дії, що перешкоджають нормальному функціонуванню державного органу тощо. Слід зазначити, що ст. 12 Закону України «Про державну службу в Україні» передбачає й обмеження, пов'язані з прийняттям на державну службу: не можуть бути обраними або призначеними на посаду в державному органі та його апараті особи, які визнані у встановленому порядку недієздатними, особи, які у разі прийняття на службу будуть безпосередньо підпорядковані або підлеглі особам, які є їх близькими родичами чи свояками тощо. Дані обмеження пов'язані з відповідними юридичними фактами-станами (за іншою термінологією – юридичними станами [5, с. 160]).

Особа може набувати усіченого статусу і в результаті скоєння правопорушення. Такий статус іноді називають «*негативний правовий статус особистості*». Приміром, «в літературі судимість часто визначають як негативний правовий статус особи» [6, с. 423]. Судимість як правовий наслідок засудження особи вироком суду до кримінального покарання полягає (за своїм змістом) в такому стані особи, який пов'язаний із певними цивільно-правовими та кримінально-правовими обмеженнями. Наприклад, ст. 76 Конституції України передбачає, що не може бути обраним до Верховної Ради України громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена або не знята у встановленому законом порядку. У відповідних законах встановлено заборону на заняття посади прокурора, судді, виконання функцій адвоката, державного службовця особами, що мають судимість, а також деякі інші правові обмеження [6, с. 423].

Зазначене свідчить, що обмеження – це елемент правового статусу особистості (елемент її спеціального статусу). Елементом цього статусу є і пільги. У літературі правові обмеження і правові пільги розглядають уже відносно давно [3, с. 171, с. 180], хоча й не наголошують, що їх слід розглядати як елементи правового статусу.

Пільговий статус особистості («преференційний», «привілейований» статус) – це статус, розширений за рахунок пільг, преференцій,

привілеїв, імунітетів як спеціальних додаткових правових можливостей, притаманних правовому статусу певної особи (пільги, преференції, привілеї, імунітети – поняття, які прямо пов'язані з такими елементами статусу, як права та обов'язки). Іменування даного виду статусу саме пільговим є, на нашу думку, найбільш доцільним, оскільки наявність правових пільг виражається як «у наданні додаткових особливих прав (переваг), так і у звільненні від обов'язків» [3, с. 180].

Слід зазначити, що поняття «пільги», «преференції», «привілеї» в юридичній літературі практично вживаються як синонімічні. Так, преференція (від лат. *praefero* – волюю, вважаю за краще) – це «перевага, привілей, пільга», преференційний – це «пільговий, переважний; преференційне мито – мито зі знижкою, пільгами» [7, с. 545], «преференції» – це пільги, що надаються у сфері дії митного права [8, с. 543].

Привілей (лат. *privilegium*, від *privus* – особливий і *lex* – закон) – це перевага, пільга, право, що надається законом окремим особам, групам людей або певному стану, класові чи класам (в історії розвитку людства встановлення класових і станових привілеїв було характерним для так званих «експлуаторських держав») [7, с. 546]. Приміром, Конвенція про привілеї й імунітети Об'єднаних Націй 1946 р. передбачає для представників держав при ООН відповідні права й переваги: недоторканість паперів і документів, право користуватися кур'єрами й шифром, митні пільги, імунітет від особистого арешту й затримання під час виконання службових обов'язків, судовий імунітет щодо офіційних дій, податковий імунітет тощо [9, с. 258]. Імунітет припускає звільнення особи від виконання певного обов'язку (приміром, податковий імунітет – це звільнення від обов'язку сплачувати податки) [9, с. 174].

З огляду на зазначене, необхідно зробити висновок, що, окрім традиційних видів правового статусу особистості (загальний, спеціальний, індивідуальний тощо), можна виділити й такі статуси, як усічений (за наявності правових обмежень, притаманних правовому статусу даної особистості), пільговий (статус, розширений за рахунок пільг, преференцій, привілеїв, імунітетів як спеціальних додаткових правових можливостей особистості).

Список використаної літератури

1. Скакун О. Ф. Теория государства и права : учебник / О. Ф. Скакун. – Харьков : Консум, 2000. – 704 с.
2. Права человека : учеб. для вузов / отв. ред. Е. А. Лукашева. – М. : НОРМА – Инфра-М, 1999. – 573 с.
3. Малько А. В. Теория государства и права в вопросах и ответах / А. В. Малько. – М. : Юристъ, 1997. – 197 с.
4. Общая теория государства и права : учебник / под ред. В. В. Лазарева. – М. : Юристъ, 1996. – 472 с.

5. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. / П. М. Рабінович. – Л. : Край, 2008. – 224 с.
6. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 480 с.
7. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. – К. : Наук. думка, 1974. – 775 с.
8. Большой юридический словарь / под ред. А. Я. Сухарева, В. Д. Зорькина, В. Е. Крутских. – М. : Инфра-М, 1998. – 790 с.
9. Додонов В. Н. Международное право : слов.-справ. / В. Н. Додонов, В. П. Панов, О. Г. Румянцев ; под общ. ред. В. Н. Трофимова. – М. : Инфра-М, 1997. – 368 с.

Надійшла до редколегії 11.01.2012

ШУЛЬГА А. М. ПРАВОВОЙ СТАТУС ЛИЧНОСТИ, ЕГО ВИДЫ

Освещен ряд традиционных видов правового статуса личности (общий, специальный, индивидуальный и т.п.), обращено внимание на возможность выделения и таких статусов, как усеченный статус, льготный статус.

SHULGA A. LEGAL STATUS OF THE PERSON, ITS KINDS

A number of traditional kinds of a legal status of the person (the general, special, individual, etc.) are defined, the attention is paid to possibility of determination of such statuses as the truncated status, the preferential status.